

Türkiye Çay Sektöründe Stopaj Kesintisi Analizi: ÇAYKUR Örneği¹

Yasemin Arıman²

Özet

Roma hukukunda çiftçiler için düzenlenen yasalar çiftçilerin vergi ile ilgili yaşanan sorunlarına çözüm sunmaktadır. Buna göre tarım topluluklarının oluşmasını tarımın vergilendirilmesi takip etmektedir. 1760'lı yıllarda çayın çiftçiler tarafından üretilip satılması aşamasında tahsil edilen vergiden ziyade ticari bir mal olarak ihraç ve ithali durumunda vergilendirilmesinin konu edildiği bilinmektedir. Ülkemizde 1960'lı yıllardan itibaren çay tarımı vergilendirilmektedir. GVK'ye göre çay sektöründe çiftçilere yönelik gelir vergisi uygulamasında tevkifat usulü (stopaj) temel vergileme usulü olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin 2001-2023 dönemindeki gelişimini ve önemini görmek amaçlanmaktadır. Türkiye 2022 yılı için en çok çay üretimi yapan ülkeler sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. Bölgede üretilen yaş çayın yaklaşık %55-60'ını ÇAYKUR satın almaktadır. ÇAYKUR çay üretiminde ve kültüründe rolü olan hem sektör hem de bölgedeki en önemli aktördür. Çalışmanın verileri ÇAYKUR tarafından yapılan stopaj kesintileridir. Çay tarım alanları miras yoluyla sürekli bölünmekte ve bu durum sektörde gelir vergisi uygulamasında ağırlıkla tevkifat usulünün (stopaj) kullanılmasına neden olmaktadır. Stopaj kesinti miktarı; tarıma ayrılan arazi artışından, yaş çay kg fiyatından ve küresel ısınma gibi olgulardan etkilenmektedir. İlgili dönemde yaş çay kg fiyatlarında sürekli artış olduğu ve 2004 yılı sonrasında çay tarım arazi alanlarında artış olduğu dolayısıyla stopaj kesinti tutarlarına bu durumun yansıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca çay tarımında istihdamın azalmadığı ve böylelikle stopaj kesintilerinde bir azalma olmadığı tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre çay tarım sektöründe ÇAYKUR'un önemli

- 1 Bu çalışma 24-26 Nisan 2025 tarihlerinde düzenlenen "International Congress on Social Sciences"da sunulan " Türkiye Çay Sektöründe Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları" başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, yasemin.ariman@erdogan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4325-7768>

bir role sahip olduğu, stopaj usulünün devam ettirilmesinin Doğu Karadeniz Bölgesinde vergilemede adalet sağlanması, gelir adaletsizliğinin azaltılması, vergi uyumunun korunması ve artırılması için önemli olduğu kanaatine varılmıştır.

1. Giriş

Gelir Vergisi Kanunu (GVK) madde 52’de zirai faaliyetlerden doğan kazançları zirai kazanç olarak tanımlamaktadır. GVK’ye göre Türkiye çay sektöründe çiftçilere yönelik gelir vergisi uygulamasında tevkifat usulü (stopaj) temel vergileme usulü olarak belirlenmiş olup, Kanunun 53 maddesinde belirtilen işletme büyüklükleri hadlerini aşan işletmelerin gerçek usulde vergilendirilmesi belirlenmiştir. Bir diğer ifade ile zirai kazanç gelir vergisi, tarımda gerçek usulde ve stopaj olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. GVK madde 94 uyarınca stopajı yapmakla yükümlü olan mükellefler, gerçek usulde vergiye tabi olmayan çiftçilerden mal alan mükelleflerdir. Türkiye’de çay bitkisi 1924 yılında yasal güvenceye alınmış olmasına rağmen çay tarımından elde edilen gelir, 1960 yılından itibaren 193 sayılı GVK ile vergilendirilmektedir.

Çay, nemli tropik ve subtropik bölgelerde yeterli düzeyde sıcaklık ve nemin bulunduğu yerlerde yıl boyu yetişen ticari bir üründür (Rize Ziraat Odası (RZO), 2015: Koday, 2000: 321). Çay bitkisinin M.Ö. 2737 yılında keşfedildiği ve tıbbi amaçla kullanıldığı (Jollieffe, 2007:23), M.S. 5. yüz yılda tıbbi amacın yanında keyfi tüketim için kullanılmaya başlandığı bilinmektedir (Aksoylu, 2023: 8). Aynı zamanda bir içecek türü olan çay (Michigan Law Review, 1919: 279) ilk olarak üst gelir sınıfı tüketim malı iken zamanla orta gelir sınıfı ve hızlı bir şekilde alt gelir sınıfı tüketim malı olmaktadır (Kichko, 2019: 3).

Türkiye çay sektöründe çay tarımı ve sanayisinin, Doğu Karadeniz Bölgesinde; *“şehirleşme, gelir dağılımı, bölgesel göç, tarım topraklarının verimli kullanımı, erozyonun önlenmesi, tarıma dayalı sanayinin gelişmesi ve benzeri alanlarda sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin artmasında lokomotif görevi”* üstlendiği bilinmektedir (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR), 2025a).

Zirai kazançların; vergilendirilmesinin gerekliliği (Hiçşaşmaz, 1957; İnci, 2009; Taşdelen 2010;) vergi gelirlerinin artırılması için önemi (Hayran, 2013) nasıl vergilendirileceği ve zirai kazançlarda sorumluluk müessesesi (Ensen, 1997; Hayran, 2012; Arpacı, 2023) zirai kazancın tespiti ve emek gelirinin tespitinin güçlüğü (Kazgan, 1952: 197) ile ilgili çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte tarım sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesinti tutarları ve özellikle Türkiye çay sektöründe satın alınan

hammadde için yapılan stopaj kesintileri ile ilgili hazırlanan bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu durum bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde/yaş çay yaprağı için yapılan stopaj kesintilerinin 2001-2023 dönemindeki gelişimi görmek amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve nicel araştırma yöntemi birlikte kullanılmaktadır. Araştırmanın evreni Türkiye çay sektörü olup örneklemi sektörde faaliyet gösteren kamu ve özel sektör işletmelerinin stopaj kesintilerinden oluşmaktadır. Ancak hem kamu hem özel sektör stopaj kesintilerine ulaşmak güç olduğu için bu çalışmada ilgili dönemde ÇAYKUR tarafından yapılan stopaj kesintileri analiz edilmektedir.

2. Çay ve ÇAYKUR

Çay, Türkiye’de sadece Doğu Karadeniz bölgesinde yetiştirilmekte ve Doğu Karadeniz’de bulunan her insanın hayatında yalnızca ekonomik üretim ilişkisi ile değil sosyal açıdan da bağlı olduğu bir ürün özelliği göstermektedir. Bunun yanında çayın, Doğu Karadeniz Bölgesinin toplumsal yapısından kaynaklanan karakteristik özellikler gösterdiği bilinmektedir. Bunlardan bir kaçı “*çay üretiminin erkek egemen olması, ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığı, çayın tamamlayıcı gelir niteliğinde olması, üreticilerin ağırlıklı olarak yaşlı nüfustan oluşması, bölgede yaşayan gençlerin tarım sektöründen farklı alanlarda istihdam edilmesi ve çay üretiminde yerli ve yabancı olarak Gürcü ağırlıklı bir işgücünün varlığıdır*”. Son yıllarda Afganistan, Gambia, Senegal, Sudan (Aksoylu, 2023: 56, 172) ve Suriye’den gelen göçmen işçiler de bu iş gücü grubunun bir parçası olmaktadır .

ÇAYKUR çay üretiminde rolü olan hem sektör hem de bölgedeki en önemli aktördür. Çalışma kapsamında ele alınan çay ve ÇAYKUR için kavramsal çerçeve aşağıda yer almaktadır.

2.1. Dünyada ve Türkiye’de Çay

Çalışma kapsamında ele alınan çay bitkisine yönelik temel veriler dünya ve Türkiye için aşağıda yer almaktadır.

2.1.1. Dünyada Çay Üretimi

Çay bitkisi bir ağaç görünümünde olup yeterli sıcaklık ve nemin bulunduğu topraklarda yıl boyu sürgün vermekte ve yaprağını dökmemektedir. Bu bitki genel olarak gelişmesinin 3. yılından itibaren saçak kökler oluşmaya başlar ve 5. yılın sonunda hasat edilmeye uygun hale gelir (RZO, 2015).

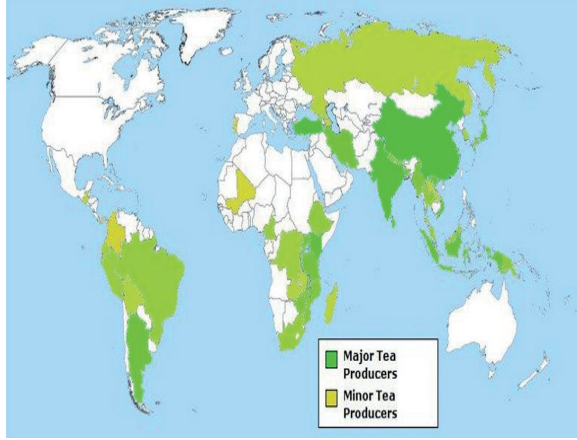
Çayın anavatanı olarak Assam'ın kuzeydoğusunda yer alan Tibet platosundan sarkan Birmanya, Assam ve Batı Yunnan sırtlarının kesiştiği bölge kabul edilmektedir (Zihnioğlu, 2010: 67). Hindistan, Kenya, Çin, Sri Lanka, Türkiye, Endonezya, Bangladeş, Vietnam, Arjantin, Uganda, Malavi, Ruanda, İran, Tanzanya Birleşik Temsilcisi, Nepal, Zimbabve, Malezya, Okyanusya, Rusya Federasyonu, Diğer Eski SSCB, Brezilya, Japonya ve Güney Afrika'da çay yetiştirildiği bilinmektedir. Çay yetiştirilen ülkeler Uzak Doğu, Afrika, Yakın Doğu, Latin Amerika, Karayipler, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Okyanusya olmak üzere 7 ülke grubunda toplanmaktadır. Türkiye yakın doğu ülke grubunda yer almaktadır (Food and Agriculture Organization (FAO), 2024). Aşağıda Şekil 1'de görüldüğü üzere çay dünyada, geniş bir coğrafyada, çay yetiştirmek için uygun iklim koşullarına sahip birçok kıtada yetiştirilmektedir.

Şekil1: Dünyada Çay

Kaynak: Rize Ticaret Borsası (RTB, 2018: 7)

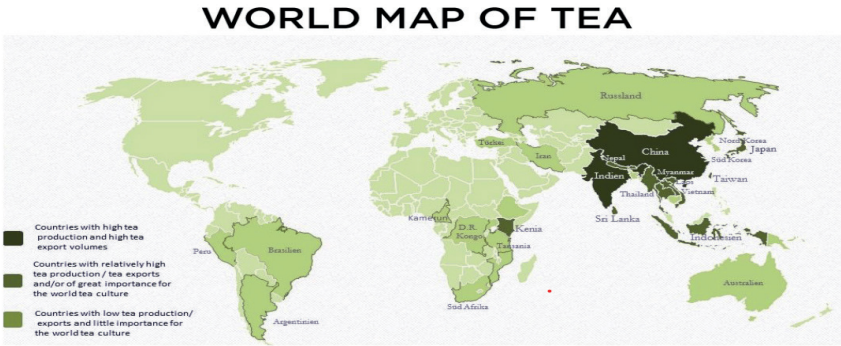
Şekil 2: Büyük ve Küçük Ölçekli Çay Üreten Ülkeler

Kaynak: RTB (2018: 74)

Yukarıda Şekil 2’de görüldüğü üzere Türkiye büyük çay üreticisi ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 3: Çay Kültürü Üretimi ve İhracatı Sınıflandırması

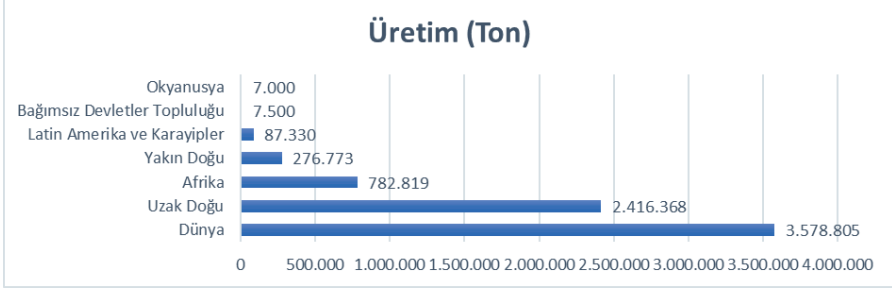
ÇAYLAR — Kasım 17, 2023

Kaynak: Rocha Tea

Çay üreten ülkeler; Yüksek çay üretimi ve yüksek çay ihracat hacmine sahip ülkeler, Nispeten çay üretimi ve çay ihracatı olan ve/veya dünya çay kültürü için büyük öneme sahip ülkeler, Düşük çay üretimi/ihracatı olan ve dünya çay kültürü için çok az öneme sahip ülkeler şeklinde de gruplandırılabilir. Yukarıda Şekil 3’e göre Türkiye nispeten çay üretimi ve çay ihracatı olan ve/veya dünya çay kültürü için büyük öneme sahip ülkeler grubunda yer almaktadır.

Dünyada çay üretimi ve ülkelere göre çay üretimi verilerine aşağıda Şekil 4 ve 5'te yer verilmektedir.

Şekil 4: Dünya'da Çay Üretimi (2022/Ton*)

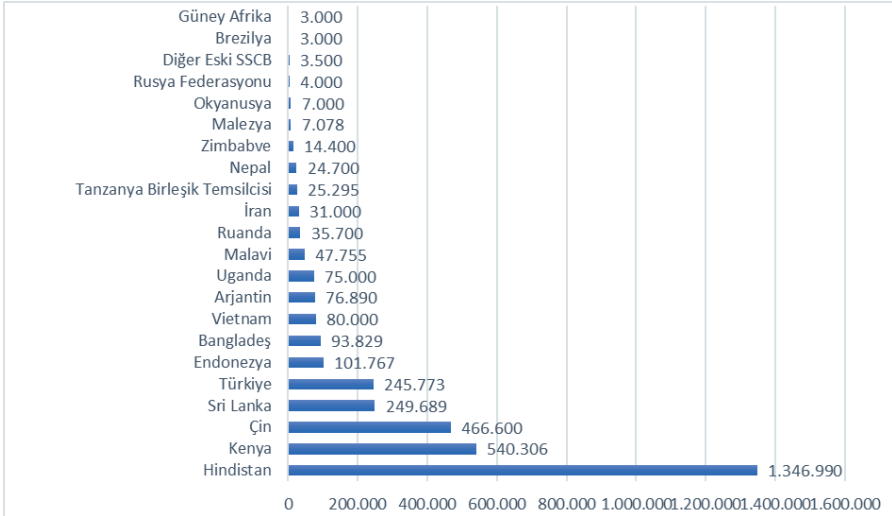

Kaynak: EAO (2024). *Current Global Market Situation and Medium-Term Outlook/Committee on Commodity Problems verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.*

**Verilere ülkeler ve diğer dâhildir.*

Yukarıda Şekil 4'e göre 2022 yılında dünyada 3.578.805 ton çay üretilmiştir. Buna göre Uzak Doğu 2.416.368, Afrika 782.819, Yakın Doğu 276.773, Latin Amerika ve Karayipler 87.330, Bağımsız Devletler Topluluğu 7.500 ve Okyanusya 7.000 ton çay üretimi gerçekleştirmiştir.

Şekil 5: Ülkelere Göre Çay Üretimi

Kaynak: EAO (2024). *Current Global Market Situation and Medium-Term Outlook/Committee on Commodity Problems verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.*

Şekil 5'e göre 2022 yılı için sırasıyla en çok çay üretiminin yapıldığı ülkeler Hindistan, Kenya, Çin, Sri Lanka, Türkiye ve Endonezya'dır. Dünyada en büyük onuncu tarım ülkesi (İstikbal, 2022: 21) olan Türkiye 2022 yılı için en çok çay üretimi yapan ülkeler sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır.

2.1.2. Türkiye'de Çay

Çay Türkiye'de arz açığı olan, stratejik öneme sahip 21 tarım ürününden biridir (Sağ, 2024: 94). Türkiye'de tarım alanı, Türkiye'de çay yetiştirilmeye ayrılan alan, çay tarımı yapılan illerde çay tarımına ayrılan tarım alanları, Türkiye'de yaş çay yaprağı üretimi, Türkiye'de çay üretici sayısı verilerine aşağıda Tablo 1-3 ve 6-9 Şekillerde yer verilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Tarım Alanı

Yıllar*	Arazi Alanının Yüzdesi Olarak Tarım Arazisi	Tarım Arazisi (km ²)
2000	52,59540299	404790
2001	53,23077323	409680
2002	53,52701948	411960
2003	52,80979172	406440
2004	53,54521004	412100
2005	53,56210127	412230
2006	52,61359354	404930
2007	51,3298598	395050
2015	50,09030313	385510
2016	49,80055351	383280
2017	49,32759898	379640
2018	49,11710822	378020
2019	49,00536621	377160
2020	49,06513519	377620
2021	49,49001468	380890

Kaynak: World Development Indicators (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

**2008-2014 yılları verilerine ulaşılamamıştır.*

Yukarıda Tablo 1'e göre yıllar itibarıyla arazi alanının yüzdesi olarak, tarım arazisi yüzdesi 2015 yılı sonrası azalmakta buna karşın km² ye göre tarım arazisi alanı artış ve azalış dalgalanması göstermektedir.

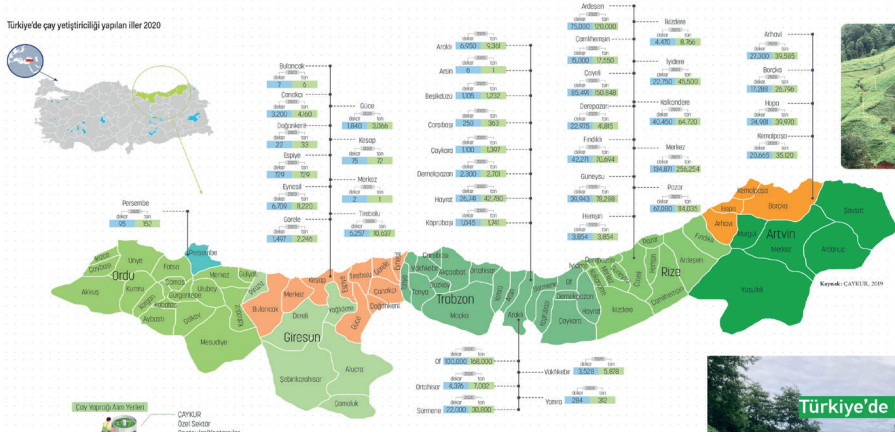
Tablo 2: Türkiye’de Tarım Alanı ve Çay Tarım Alanı

Yıllar	Türkiye Tarım Alanı (Bin Hektar)	Çay Yetiştirmeye Ayrılan Alan (Dekar)
2010	39 011	758 641
2011	38 231	758 895
2012	38 399	758 566
2013	38 423	764 255
2014	38 558	760 494
2015	38 551	762 073
2016	38 328	763 609
2017	37 964	821 079
2018	37 797	781 334
2019	37 716	785 693
2020	37 762	786 813
2021	38 089	789 001
2022	38 501	791 285
2023	38 559	832 205

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024) İstatistiksel Tablolar-Tarım ve Orman Alanları/Tarım Alanları, Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri/Çay verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıda Tablo 2’ye göre çay tarımına ayrılan arazilerde çok önemli bir değişim meydana gelmemiştir. 2010 yılı ve 2023 yılları arasında yaklaşık 70.000 dekardan fazla artış olmuştur. Ayrıca 2016 yılı sonrasında çay tarım arazilerine ayrılan alan artışı görülmektedir. Bu durum yeni çay bahçelerinin oluşturulması için verilen ruhsatlar ile açıklanmaktadır.

Şekil 6: Türkiye’de Çay Yetiştiriciliği Yapılan İller

Kaynak: Kalkınma Atölyesi (2020: 1)

Yukarıda Şekil 6’da göre Artvin’in sahil kesiminde yer alan ilçelerinde, Rize’nin tamamında, Trabzon’un Rize ve Giresun sınırlarındaki ve çoğu sahil kesimindeki ilçelerinde, Giresun’un Trabzon sınırındaki ve sahil kesiminde yer alan ilçelerinde ve Ordu’nun sadece Perşembe ilçesinde çay tarımı yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: İllere Göre Çay Tarım Alanları (Bin da)

Yıllar	Trabzon	Giresun	Rize	Artvin	Toplam
2018	149	16	526	90	781
2019	150	16	528	91	785
2020	151	16	528	92	787
2021	151	16	529	92	788
2022	152	17	531	92	792

Kaynak: Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), (2023: 6) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

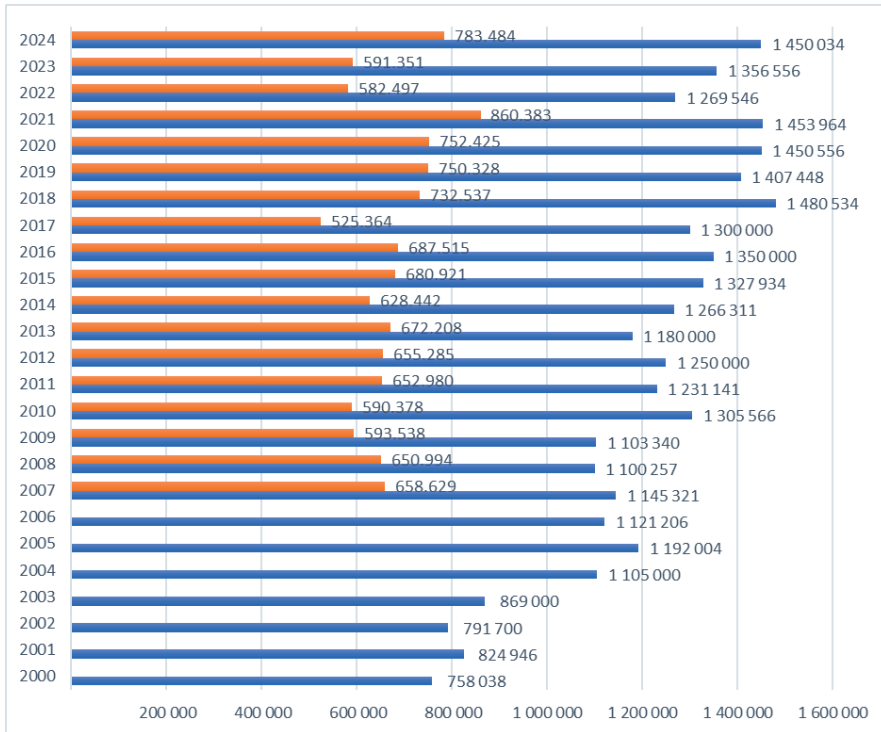
Yukarıda Şekil 6 ve Tablo 3’e göre en fazla çay tarım alanı Rize’de bulunmaktadır. Rize’yi sırasıyla Trabzon, Artvin ve Giresun takip etmektedir. 2000 yılı istikrar programı öncesinde Doğu Karadeniz bölgesinde çay üreticileri destekleme araçları ile ürün bazlı desteklenmektedir. 2000/267 karar sayılı 14 Mart 2000 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre doğrudan gelir desteği (DGD) sistemi ile üreticiler ürün bazlı değil, dönüm ve arazi bazlı desteklenmektedir. Bu nedenle çay tarımı yapılan arazi hektarındaki artışın nedeni olarak dönüm

ve arazi bazlı DGD gösterilebilir. 2032 yılına kadar çay üretiminin 54.400 ton, tüketiminin 58.359 ton olması öngörülmektedir (FAO, 2024: 11-13). Bu nedenle dünyada çay üretimi ve tüketiminin arttığı ve artacağı (FAO, 2024) göz önünde bulundurulduğunda tarım arazileri hektarındaki artış kaçınılmaz görülmektedir.

Yaş çay yaprağı alımı 1930 yılında küçük ölçekli işletmeler, 1947 yılından 1984 yılına kadar devlet ve 1984 yılı sonrasında hem devlet hem de özel sektör fabrikaları tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de toplamda 274 çay fabrikası olduğu bilinmekte olup bu fabrikaların 47’si ÇAYKUR, 229’u ise özel sektör firmalarınca işletilmektedir (Aksoylu, 2023:14).

Yaş çay yaprağından siyah, yeşil, beyaz, organik ve son olarak mor çay üretildiği bilinmektedir (Karlsson, 2022: 106). Türkiye’de yaş çay yaprağından siyah, yeşil, beyaz ve organik çay üretilmektedir (ÇAYKUR, 2024). Buna göre 2000-2023 yılları için yaş çay yaprağı üretimi miktarına aşağıda Şekil 3’te yer verilmektedir.

Şekil 7: Türkiye’de Yaş Çay Yaprakı Üretimi (Ton)

Kaynak: Şekil 6'daki İller İçin

TÜİK (2025), İstatistiksel Tablolar-Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri-Çay verileri ve ÇAYKUR (2024) Faaliyet Raporlarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Şekil 7’de toplam yaş çay yaprağı üretimi ve ÇAYKUR yaş çay yaprağı üretimi görülmektedir. ÇAYKUR 2023 yılında 591.351 ton yaş çay yaprağı üretimi gerçekleştirmiştir. Ayrıca çay üretiminin yıllar itibariyle dalgalanma gösterdiği nihai olarak 2001-2023 döneminde özellikle 2004 yılı sonrası artış gösterdiği görülmektedir. 2004 yılı sonrası önemli artışın nedeninin DGD sistemi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Öyle ki 2000 yılında DGD sistemine geçilmiş, böylelikle kullanılmayan veya çay tarımına kazandırılabilir araziler çay tarımına kazandırıldığı ve yeni çay bitkilerinin 5 yılını doldurup hasat aşamasına geldiği ve hasatlarının 2005 yılı itibariyle başladığı ve böylelikle çay üretiminin arttığı söylenebilir.

Türkiye’de tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının 2000 yılı ve sonrasında azaldığı bilinmektedir (Özcan, 2023: 13). Ancak bu durumun aksine Şekil 7’de takip edilebileceği üzere yaş çay yaprağı üretimi artışının göçmen işçilerin istihdamını artırdığını ve böylelikle çay tarımı istihdamının azalmadığı, tersine artış gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4: İllere Göre Yaş Çay Yaprığı Üretimi (Ton)

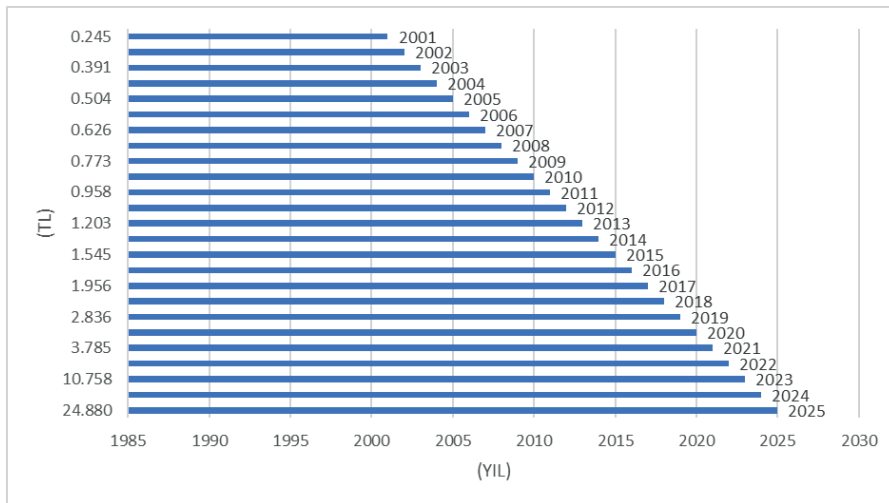
Yıllar	Artvin	Giresun	Ordu	Rize	Trabzon	Toplam
2004	65505	22828	66	816252	200349	1105000
2005	71261	27387	65	886456	206835	1192004
2006	73116	25795	58	854684	167553	1121206
2007	76563	26007	59	870894	171798	1145321
2008	73551	24984	57	836628	165037	1100257
2009	76500	26007	58	828977	171798	1103340
2010	125487	23265	61	880443	276310	1305566
2011	61562	24623	53	960270	184633	1231141
2012	113280	28712	80	942424	165504	1250000
2013	120028	24062	62	798201	237647	1180000
2014	128474	21654	42	838995	277146	1266311
2015	137722	25474	47	869387	295304	1327934
2016	155733	30988	63	859356	303860	1350000
2017	129305	29722	134	903660	237179	1300000
2018	152240	30120	36	958412	339726	1480534
2019	146016	30710	41	905650	325031	1407448
2020	154069	29934	37	933848	332668	1450556

2021	159898	30582	38	935201	328245	1453964
2022	134952	27209	32	820644	286709	1269546
2023	146565	31601	32	872318	306040	1356556
2024	156315	36247	31	926491	330950	1450034

Kaynak: TÜİK (2025), *İstatistiksel Tablolar-Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri-Çay verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır:*

Yukarıda Tablo 4'e göre çay üretimi yapılan iller arasında Ordu ili dışında kalan diğer illerde üretilen yaş çay yaprağı üretimi son üç yılda artış göstermektedir. 2004 ve 2024 yılları arası değişim analiz edildiğinde Ordu ilinde 66 ton yaş çay yaprağı üretiminden 31 ton yaş çay yaprağı üretimine şeklinde önemli miktarda yaş çay üretim miktarının azaldığı, Ordu ilinde çay tarımının zamanla yapılmayacağı söylenebilir. Aynı zamanda 2017 yılında Ordu ilinde 134 ton çay üretimi dikkat çekmektedir. Diğer yıllara göre yaş çay üretim miktarının çay tarımına ayrılan alandan kaynaklanmadığı, fabrika üretim kapasiteleri ve diğer illerden transfer edilen yaş çay yapraklarının Ordu ilinde üretilmiş olabileceği ancak bu durumların araştırılmaya muhtaç olduğu söylenebilir.

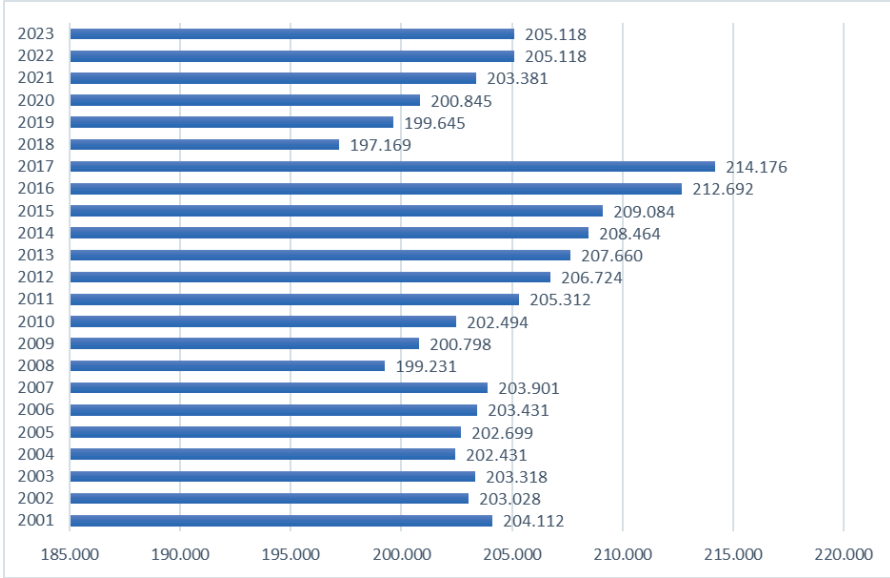
Şekil 8: Türkiye Yaş Çay Fiyatları (Kg/TL)

Kaynak: Türk Çayı, *Yıllar itibariyle Yaş Çay Kg Fiyatları (2001-2025) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır:*

Yaş çay (kg) alım fiyatları her yıl güncellenmektedir. Yukarıdaki Şekil 8'e göre 2001 ve 2023 yılları arasında (kg) yaş çay fiyatında önemli artış olduğu görülmektedir. Yıllara göre değişiklik gösteren ekonomik göstergelerin bu duruma neden olduğu söylenebilir.

Şekil 9: Türkiye'de Yaş Çay Üretici Sayısı

Kaynak: ÇAYKUR (2025b), Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır. Bir çay üreticisinin birden fazla çay cüzdanına sahip/üretici olma hakkı vardır (ÇAYKUR, 2019: 8).

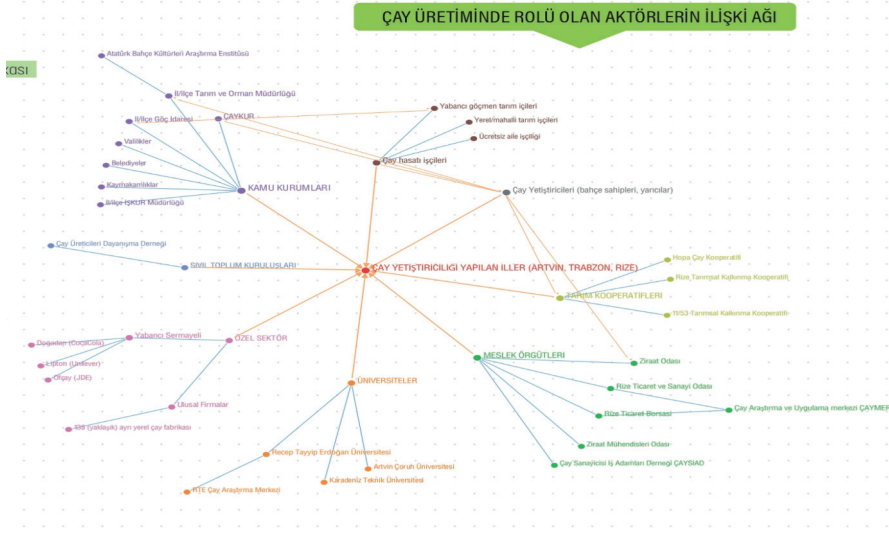
Tablo 3 ve Şekil 9'a göre çay tarım alanlarının artması ile üretici sayısının artmasının paralellik gösterdiği söylenebilir. Ayrıca miras yoluyla çay tarım alanları sürekli bölünmektedir (Saklı, 2004: 42). Her bölünme yeni üretici yaratmaktadır. Bu artışın bir nedeninin de bu olduğu söylenebilir.

2.2. ÇAYKUR

ÇAYKUR “233 Sayılı KHK. hükümlerine tabi, sermayesinin tamamı devlete ait, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı bir İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) olup, Tarım ve Orman Bakanlığının ilgili kuruluşudur. Bakanlar Kurulunun 2017/9756 sayılı kararı ile Türkiye Varlık Fonuna aktarılmıştır”. Doğu Karadeniz Bölgesinin stratejik kurumlarından biri olan ÇAYKUR; “49 Yaş Çay İşleme Fabrikası, 2 Pazarlama ve Üretim Bölge Müdürlüğü, 7 Pazarlama Bölge Müdürlüğü, Anatamir Fabrikası, Atatürk Çay

ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Mùdùrlüğü, 11.931 çalışanı ve 9.250 ton/gün yaş çay işleme kapasitesi ile Türkiye çay sektörünün en büyük ve lider kuruluşudur”. Ayrıca bölgede üretilen yaş çayın yaklaşık %55-60’ını ÇAYKUR satın almaktadır (ÇAYKUR, 2025a). Ayrıca ÇAYKUR bir sürgünde 1 ton yaş çaydan özel sektöre kıyasla daha fazla kazanç elde etmektedir (Aksoylu, 2023: 150)

şekil 10: Çay Üretiminde Rolü Olan Aktörlerin İlişki Ağı

Kaynak: Kalkınma Atölyesi (2020: 2)

Yukarıda şekil 10’da görüleceğı üzere çay üretiminde rolü olan aktörler; Çay hasatı işçileri, Çay yetiştiricileri, Tarım Kooperatifleri, Meslek örgütleri, Üniversiteler, Özel sektör, Sivil toplum kuruluşları ve Kamu kurumlarıdır. Buna göre ÇAYKUR Çay Üretiminde Rolü Olan Kamu kurumları Aktörlerinden biridir.

Tablo 5: Çay Fabrikalarının İl ve İlçe Dağılımı (ÇAYKUR)

	İller	İlçeler	Fabrikalar
1	Rize	Merkez	1 Ambarlık
2	Trabzon	Araklı	2 Araklı
3	Rize	Ardeşen	3 Ardeşen
4	Artvin	Arhavi	4 Arhavi
5	Rize	Çayeli	5 Aşıklar
6	Rize	Merkez	6 Azaklı
7	Trabzon	Of	7 Bölümlü
8	Rize	Çayeli	8 Büyükköy
9	Rize	Merkez	9 Camıdağı
10	Rize	Merkez	10 Cumhuriyet
11	Trabzon	Of	11 Çamlı
12	Rize	Çayeli	12 Çayeli
13	Rize	İyidere	13 Çiftlik
14	Rize	Derepazarı	14 Derepazarı
15	Trabzon	Of	15 Eskipazar
16	Rize	Fındıklı	16 Fındıklı
17	Rize	Merkez	17 Gündoğdu
18	Trabzon	Hayrat	19 Hayrat
19	Artvin	Hopa	20 Hopa
20	Rize	İyidere	21 İyidere
21	Rize	İyidere	22 Kalecik
22	Rize	Kalkandere	23 Kalkandere
23	Trabzon	Of	24 Karaca
24	Artvin	Kemalpaşa	25 Kemalpaşa
25	Rize	Merkez	26 Kendirli
26	Rize	Pazar	27 Kirazlık
27	Rize	Pazar	28 Melyat
28	Artvin	Borçka	29 Muratlı
29	Rize	Çayeli	30 Musadağı
30	Trabzon	Of	31 Of
31	Rize	Merkez	32 Ortapazar
32	Rize	Pazar	33 Pazar
33	Rize	Merkez	34 Pazarköy
34	Rize	Çayeli	35 Sabuncular
35	Rize	Merkez	36 Salarha
36	Rize	Merkez	37 Selimiye
37	Trabzon	Sürmene	38 Sürmene
38	Rize	Kalkandere	39 Taşçılar
39	Rize	Pazar	40 Pazar / Taşlıdere
40	Rize	Derepazarı	41 Tersane
41	Giresun	Tirebolu	42 Tirebolu
42	Rize	Güneysu	43 Güneysu / Ulucami
43	Rize	Merkez	44 Veliköy

44	Rize	Merkez	45 Zihniderin
45	Rize	Ardeşen	46 Işıklı
46	Rize	Hemşin	47 Hemşin Organik
47	Rize	Fındıklı	48 Sümer
48	Rize	Çamlıhemşin	49 Çamlıhemşin
49	Rize	İkizdere	50 İkizdere

Kaynak: Arıman (2025: 1153)

Yukarıda Tablo 5'te ÇAYKUR çay fabrikalarının bulunduğu il ve ilçeler detaylı bir şekilde görülmektedir. Buna göre ÇAYKUR: Artvin'de 4 ilçede, Giresun'da 1 ilçede, Rize'de 12 merkez ve 24 ilçede olmak üzere toplamda 36, Trabzon'da 8 ilçede çay fabrikalarında yaş çay alımı yapmaktadır.

3. Stopaj ve Çay Müstahsilinin Vergilendirilmesi

Stopaj, kaynakta kesme olarak da bilinen modern bir tahsil türü olup alacaklıya ödeme yapılması sırasında daha sonra mahsubu yapılmak üzere vergi sorumlularınca kaynakta kesilip verginin devlete ödenmesi işlemi olarak ifade edilmektedir (Bulut, 1996: 2).

Gelişmiş ülkelerde köyden kente göçün önlenmesi amacıyla bir sosyal politika aracı olarak tarım sektörünü diğer sektörlerle göre daha fazla korumaktadır. Sadece Türkiye'de değil dünyada da tarım sektörü lehine vergilendirme politikaları yapılmaktadır. Günümüzde bu korumacılık politikalarının zemininde gıda güvenliği ve gıda egemenliği kaygıları bulunmaktadır. COVID-19 dönemindeki tarım sektörüne olağanüstü yardım ve teşvikler sağlanmıştır. Tarım sektöründe 2023 yılında 25,2 milyar TL gelir vergisi vergi harcaması yapılmıştır. Gelir vergisi vergi harcamaları ilk beş vergi harcaması kalemi içinde dördüncü sırada, stopaj usulüyle vergilendirilen zirai kazançlara yer almakta olup toplamdaki payı 4,45'tir. Buna göre gelir vergisinde stopaj usulüyle düşük oranda vergilendirme en önemli harcaması kalemi olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'de, tarım sektörünün vergi harcaması yoluyla üretim desteklerinden daha çok destek sağlandığı bilinmektedir (Sağ, 2024: 218).

Çay müstahsili, çay tarımı ile uğraşan çiftçiye denilmektedir. Stopaj usulüne göre vergilendirilen müstahsillerin, mali kayıt tutma ve beyanname verme zorunluluğu bulunmamaktadır.

3.1. Stopaj

Çay tarımı dolayısıyla zirai kazanç elde edenler stopaj veya gerçek usulde vergiye tabidir. 193 sayılı GVK'ya göre çay ziraatında ekili arazi 150 dönümden az ise stopaj 150 dönümden fazla ise gerçek usulde vergilendirilir (Ay, 2025: 670). Türkiye'de zirai kazancı gerçek usulde vergilendirilen mükelleflerin toplam mükellefler içindeki oranı %4'tür. Türkiye'de tarım işletmeleri küçük ölçekli ve % 99'u hane halkı işletmesi olması nedeniyle çoğunluğu stopaj usulünde vergilendirilmektedir (Sağ, 2024: 219). Çay tarım alanlarının miras nedeniyle sürekli bölündüğü (Saklı, 2004: 42) göz önünde bulundurulduğunda çay sektöründe zirai kazançlarının çok önemli bir bölümünün stopaj usulüne göre vergilendirildiği rahatlıkla söylenebilir.

Stopaj usulüne göre alıcı, müstahsilin elde ettiği gelirinden vergiyi tahsil ederek müstahsile ödeme yapmaktadır. Alıcının müstahsil gelirinden hangi oranda vergi kesintisi yapacağı değişiklik göstermekle birlikte GVK madde 94'te açıkça belirtilmektedir.

Tarım sektöründe çiftçilerin zirai kazançları stopaj usulüyle vergilendirilmekte ve gelir vergisi tarifesi yerine sabit oranlar uygulanarak ödenecek vergi hesaplanmaktadır. Buna göre yaş çay müstahsillerinden yapılan kesintiler şu şekildedir: %2 Zirai Stopaj, %2 Bağkur, %0 2 Borsa, 250 TL Ziraat Odası (Yıllık). Rize, Trabzon ve Giresun olmak üzere üç ticaret borsasında yaş çay müstahsillerinden %2 borsa kesintisi yapılmaktadır (Arıman, 2025). Rize, Of, Çayeli, Pazar, Ardeşen, Kalkandere, Hopa, Güneysu, Sürmene, Fındıklı, Hayrat, Arhavi, İyidere, Derepazarı, Borçka, Çamlıhemşin, Araklı, İkizdere, Dernekpazarı, Çanakçı, Ortahisar, Eynesil, Çaykara olmak üzere toplam 23 ziraat odası bulunmakta ve bu odalar için yaş çay müstahsillerinden yıllık 250 TL ziraat odası kesintisi yapılmaktadır (Türk Çayı).

3.2. Çay Müstahsilinin Vergilendirilmesi

Çay bitkisini yetiştirip sonrasında hasat yapan bireyler çay müstahsili olarak anılmaktadır. Çay bitkisinin yetiştirme süresi 5 yıl olarak kabul görmektedir. Buna göre ekiminden itibaren 5 yılı tamamlayan bitki hasata hazır hale gelmektedir. Çay bitkisinin hasatı bitkinin yetiştiği rakıma göre farklılık göstermekle birlikte yılda 3 veya 4 kez yapılmaktadır. Müstahsil yaş çay yapraklarını ÇAYKUR veya özel sektör çay fabrikalarına satarak gelir elde etmektedir. Elde ettiği bu gelir dolayısıyla müstahsilin GVK uyarınca vergi ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Yaş çay yaprağını teslim alan işletme müstahsil makbuzu düzenlemektedir. 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 487 sıra numaralı tebliği ile müstahsil makbuzu düzenlemek zorunda olan alıcılar 1 Ocak 2018 itibarıyla e-müstahsil makbuzunu, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın belirlediği şematron

standartlarına göre elektronik ortamda düzenleme imkanına kavuşmuştur. ÇAYKUR müstahsil makbuzunu 2024 yılına kadar müstahsillere fiziki belge olarak teslim etmektedir. 2024 yılı itibarıyla müstahsil makbuzu elektronik olarak, e-müstahsil makbuzu, ÇAYKUR web sayfasından taraflarca izlenebilmektedir.

Cumhuriyet sonrası dönemde zirai kazançların vergilendirilmesi hükümleri 193 sayılı GVK madde 53³ ve 94'te düzenlenmektedir. Buna göre zirai kazançlar GVK'de yer alan hükümler çerçevesinde vergilendirilmekte, gerçek usulde vergilendirme ve stopaj yoluyla vergilendirme olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Zirai kazançların vergilendirilmesinde temel usul stopaj usulüdür. Ancak GVK madde 53'te belirtilen bazı şartların gerçekleşmesi durumunda zirai kazançların gerçek usulde vergilendirilmesi söz konusu olmaktadır (Öncel vd. 2010: 284; Özcan, 2023: 64).

Bir çay çiftçisi ÇAYKUR'a 1 ton yaş çay sattığında 2024 yılı için 17.000TL'lik brüt gelir elde etmektedir. Bu durumda çiftçinin borsa kaydı bulunmadığı durum için kesilecek gelir vergisi oranı %4 ve borsaya kaydı bulunması durumu için kesilecek gelir vergisi oranı %2 olacaktır. Ödenecek gelir vergisi brüt satış bedelinin vergi oranı ile çarpılması suretiyle hesaplanır. Buna göre,

$$17.000 \text{ TL} \times \%4 = 680 \text{ TL}$$

$$\text{Net tutar} = \text{Brüt satış tutarı} - \text{Vergi}$$

$$17.000 \text{ TL} - 680 \text{ TL} = 16.320 \text{ TL}$$

$$17.000 \text{ TL} \times \%2 = 340 \text{ TL}$$

$$17.000 \text{ TL} - 340 \text{ TL} = 16.660 \text{ TL}$$

ÇAYKUR çiftçiye o gün için 1 ton yaş çay karşılığı 16.320 TL veya 16.660 TL ödeme yapacaktır. Daha sonra ÇAYKUR kesilen vergiyi vergi dairesine ödeyecektir.

4. Literatür

Roma hukukunda çiftçiler için yasaların düzenlenmiş olduğu ve bu yasaların çiftçilerin tarla, hasat ve sınır problemlerinin yanında vergi, hayvanlar, üzüm, değirmenler ve tarım aletleri ile ilgili çiftçiler arasında yaşanan sorunlarına

3 "Madde 53 – (Değişik: 22/7/1998-4369/34 md.) Çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançlar, bu Kanunun 94 üncü maddesine göre hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilir. 54 üncü maddede yazılı işletme büyüklüğü ölçülerini aşan çiftçiler ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan çiftçilerin kazançları gerçek usulde (zirai işletme hesabı veya diledikleri takdirde bilanço esasına göre) tesbit olunarak vergilendirilir."

çözüm sunmakta olduğu bilinmektedir (Koçak, 2021: 197). Buna göre tarım topluluklarının oluşmasını tarımın vergilendirilmesinin takip ettiği söylenebilir.

Çay bitkisinin M.Ö. 2737 yılında keşfedildiği ve tıbbi amaçla kullanıldığı (Jollieffe, 2007:23), M.S. 5. yüz yılda tıbbi amacın yanında keyfi tüketim için kullanılmaya başlandığı bilinmektedir (Aksoylu, 2023: 8). Çay bitkisinin keşfi ile yaş veya kuru çayın vergilendirilmesi arasında uzun bir zaman aralığı olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki çay bitkisinin vergilendirilmesine dair literatür günümüzden 1760'lı yıllara kadar takip edilebilmektedir (Mylin, 2012:10). Çayın vergilendirilmesinin 1800'lü yıllar sonrasında kitaplarda yer aldığı dahası literatürde 1895- 1902 döneminde konu ile ilgili en çok çalışılan dönem olduğu, çalışmaların 1940 sonrası dalgalı olarak azaldığı bilinmektedir (Book Ngrams Viewer). Buna göre çayın çiftçiler tarafından üretilip satılması aşamasında tahsil edilen vergiden ziyade ticari bir mal olarak ihraç ve ithali durumunda vergilendirilmesinin konu edildiği bilinmektedir. Ayrıca tarihçilerin, 1767'de Britanya Parlamentosu'nun Amerikan kolonilerine ithal edilen tüm çaylara pound başına üç peni vergi koyduğu konusunda hemfikir olmaları (Farrand, 1898: 206) bu nosyonu desteklemektedir.

İlk Osmanlı bütçesi 1863 yılında yayınlandığı için zirai kazançların vergilendirilmesi cumhuriyet öncesine kadar takip edilebilmektedir (Erdoğan, 2012: 229). Cumhuriyet sonrası dönemde her ne kadar istisna ve muafiyetler içerse de vergilemede adaletin sağlanması için zirai kazançlar vergilendirilmelidir (Hiçşışmaz, 1957: 32). Vergilerin gelir dağılımı, özellikle kişisel gelir dağılımı üzerindeki etkisi matrah, oran, tarife, yansıma vb. birçok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Gelir üzerinden ödenen vergi gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaltılması ve dolayısıyla adalet sağlanması için en uygun vergidir (Tabar, 2023: 74). Bu nedenle zirai kazanç elde eden müstahsillerin sağladıkları bu gelir için gelir vergisi ödemeleri ve verginin stopaj usulüyle toplanması maliye politikalarının amaçlarına ulaşılması için önem arz etmektedir.

Türkiye'de çay tarihinin kısa bir özeti Kalkınma Atölyesi (2020:2) tarafından yapılmıştır. Buna göre Türkiye'de çay bitkisinin yetiştirilmesi için ilk deneme 1883 yılında Japonya'dan getirilen tohumlarla Bursa'da yapılmıştır. Ancak Bursa çay tarımı için tarımsal ve ekolojik koşullara uygun değildir. Bu nedenle ilk deneme başarısız olmuştur. 6 Şubat 1924 tarihli 407 sayılı "*Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Mandalina, Limon ve Çay Yetiştirilmesi*" kanunu ile Gürcistan'dan ithal edilen tohumlarla çay yetiştiriciliği yapılmaya başlanmıştır. Yetişen çay bitkisinin hasat edilebilir hale gelmesinin ardından 1930 yılların sonuna doğru küçük ölçekli çay işleme atölyeleri kurulmuştur. 1938 yılında çay bahçesi kurulumu kuruluş avansı ile desteklenmiştir. 1940

yılı 3788 sayılı Çay Kanunu ile çay üretimindeki artış 1950-1960 yıllarında da sürdürülmüştür. 1947 yılında ilk çay fabrikası Rize’de açılmıştır. 1950 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri’nin bünyesinde olan çay fabrikası Tekel’e devredilmiş, çayın alımı, satımı ve işlenmesi Tekel’in kontrolüne geçmiştir. 1971 yılında 1497 sayılı Çay Kurumu Kanunu çıkarılmış ve çay ile ilgili tüm faaliyetler, bir iktisadi devlet kuruluşu olarak kurulmuş olan Çay Kurumu’na devredilmiştir. 1973 yılında çay Kurumu (ÇAYKUR) fiilen faaliyete geçmiştir. 1973-1984 yılları arasında ÇAYKUR çay ile ilgili tüm faaliyetlerini tek el konumunda sürdürmüştür. 1984 yılında 3092 sayılı “Çay Kanunu” ile çay üretiminde özel sektöre yer verilmiştir. 2000 yılı öncesinde çiftçilere ürün bazlı destek sağlanmıştır. 2000/267 karar sayılı 14 Mart 2000 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre doğrudan gelir desteği (DGD) sistemi uygulanmaya başlanmıştır ve çiftçilere alan bazlı destek sağlanmıştır. 2017 yılı verileri ile ÇAYKUR ilk kez yaş çay yaprağının alımında özel sektörün gerisine düştüğü kaydedilmiştir. 2019 yılında çay tarımının sürdürülebilirliğine yönelik destek uygulanmasına başlanmıştır.

1950’lerden sonra sadece çay tarımı değil çay tarımındaki artışla paralel gelişen çay sanayi TR90 bölge ekonomisinde önemli bir yere sahiptir (İnal, 2021: 353). Çay tarımı çiftçilerin sadece refah düzeylerini değil ülkeye olan aidiyetlerini de artırmaktadır (İnal ve Saraçoğlu, 2022). Buna göre çay tarımı devlete hem ekonomik hem sosyal katkı sağlamaktadır.

5. Yöntem ve Çalışmanın Kısıtları

Bu çalışma Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin yıllara göre gelişimini ve ekonomik göstergelere olan katkısını ortaya koymak amacıyla hazırlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve nicel araştırma yöntemi birlikte kullanılmaktadır. Araştırmanın evreni Türkiye çay sektörü olup örneklemi sektörde faaliyet gösteren kamu ve özel sektör işletmelerinin stopaj kesintilerinden oluşmaktadır.

Türkiye çay sektöründe gerçekleşen stopaj kesintilerinin tek tek ve eksiksiz bir şekilde toplanması ve tek bir çalışmada değerlendirilmesi güçtür. Bu nedenle bu çalışmada stopaj kesintileri ÇAYKUR’un satın alınan hammadde için yaptığı stopaj kesintileri ile sınırlandırılmakta, özel sektörde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintileri hariç tutulmaktadır.

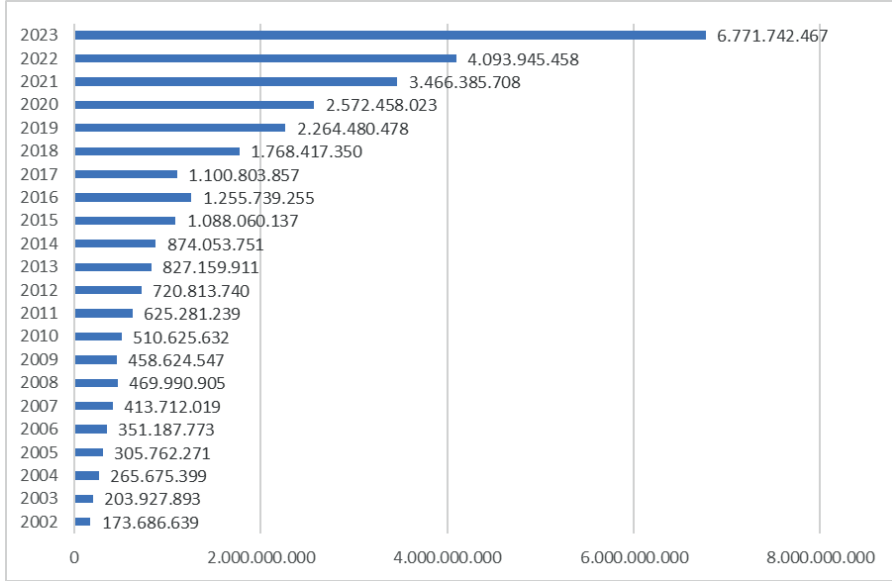
Bu çalışmada kullanılacak veriler ÇAYKUR ve internet siteleri aracılığıyla temin edilmektedir. ÇAYKUR üzerinden elde edilen veriler ile çalışmanın dönemi 2002-2023 olarak belirlenmektedir. Elde edilen veriler düzenlenmekte ve ardından ilgili alan yazın incelenmektedir. Böylelikle çalışmanın çerçevesi

belirlenmektedir. Bu veriler ile matematiksel hesaplar yapılmakta ve tablo ve şekiller halinde düzenlenmektedir. Tablo ve şekillerle görselleştirilen veriler ile 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin gelişimi analiz edilmektedir.

6. Veriler ve Değerlendirme

Bu çalışmada analiz edilecek veriler ÇAYKUR 2002-2023 yılları: Brüt ödeme tutarı ve illere göre satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinden oluşmaktadır.

Şekil 11: Brüt Ödeme Tutarı (TL)

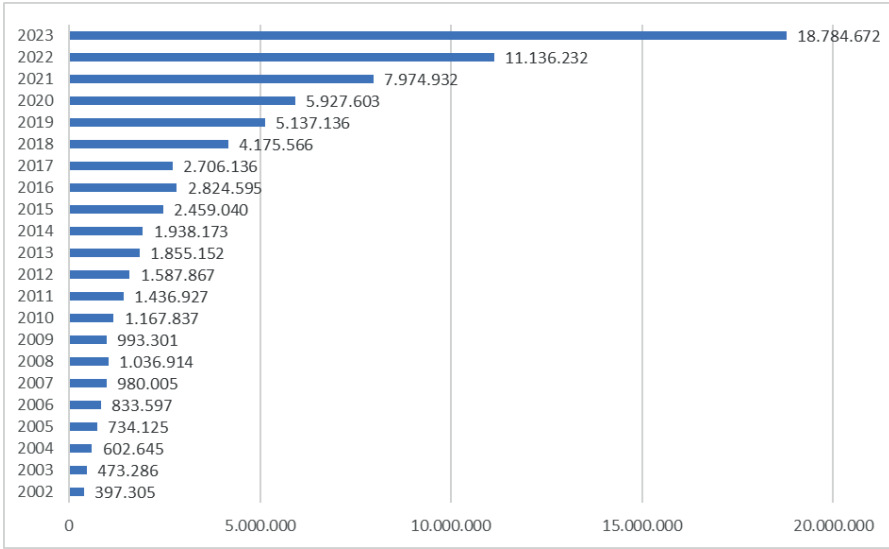

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıda Şekil 11'e göre 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan brüt ödeme tutarının 2009 ve 2017 yılları hariç sürekli artış gösterdiği söylenebilir. Şekil 8'de görülen yaş çay fiyatlarındaki (kg) artış bu artışı açıklayan nedenlerden biri olabilir. Şekil 9'da yıllara göre üretici sayısındaki değişim, Şekil 7'ye göre ÇAYKUR'un satın aldığı yaş çay miktarında artış veya azalış gösterse bile Şekil 11'e göre brüt ödeme tutarında 2009 ve 2017 yılları hariç sürekli artış meydana gelmektedir. Şekil 7'ye göre ÇAYKUR'un 2020 ve 2023 yıllarında yaş çay üretimi 2009 ve 2010 yıllarındaki üretimi ile neredeyse aynıdır. Ayrıca 2020 ve 2023 yılları yaş çay üretimi 2017 yılındaki yaş çay üretimi ile birbirine yakındır. Tablo 3'e göre 2018 yılı sonrasında çay tarımına ayrılan arazi (Bin

da) artış göstermesine rağmen Şekil 7'ye göre 2002-2023 döneminde 2018 yılı en fazla yaş çay üretimi yapıldığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte Şekil 7'ye göre ÇAYKUR en fazla yaş çay üretimini 2018 yılında değil 2021 yılında gerçekleştirmiştir. Tüm bu değişikliklere rağmen ÇAYKUR brüt ödeme tutarlarının 2009 ve 2017 yılları hariç sürekli artış göstermesi önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmakta ve brüt ödeme tutarı artışını açıklayan en önemli gösterge yaş çay fiyatı (kg) olmaktadır.

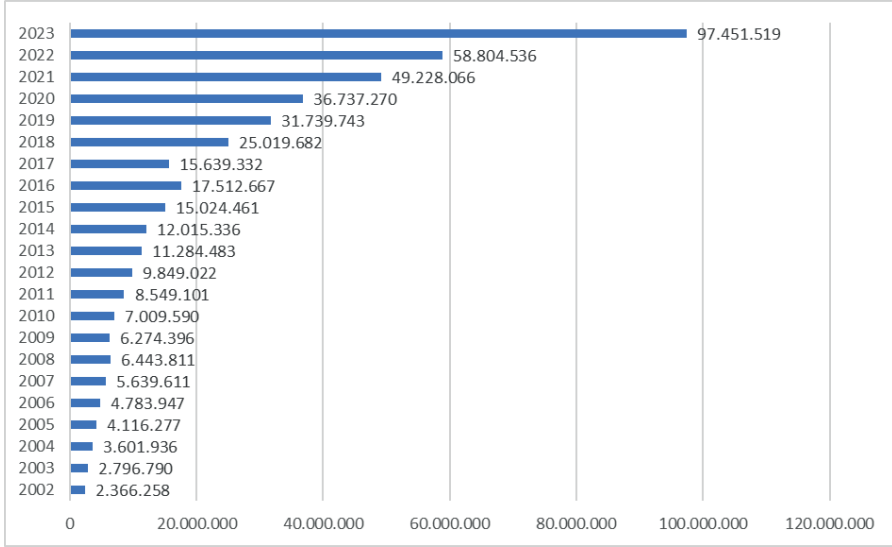
Şekil 12: 2002 - 2023 Yılları Artvin İlinde Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıda Şekil 12'de 2002 - 2023 yılları Artvin ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarları görülmektedir. ÇAYKUR Artvin ilinde 92 (Bin da) tarım alanında yetiştirilen yaş çay yapraklarını 4 çay fabrikasında işlemektedir. Tablo 3'e göre 2018 yılı ve sonrasında Artvin ilinde çay tarımına ayrılan alan artış göstermektedir. Aynı zamanda 2020, 2021 ve 2022 yıllarında Artvin ilinde çay tarımına ayrılan alan aynıdır. Şekil 8'deki yaş çay fiyatı (kg) artışı göz önünde bulundurulduğunda 2018 yılı ve sonrasında Artvin ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarlarında görülen artışın nedeninin yaş çay fiyatı (kg) olduğu söylenebilir.

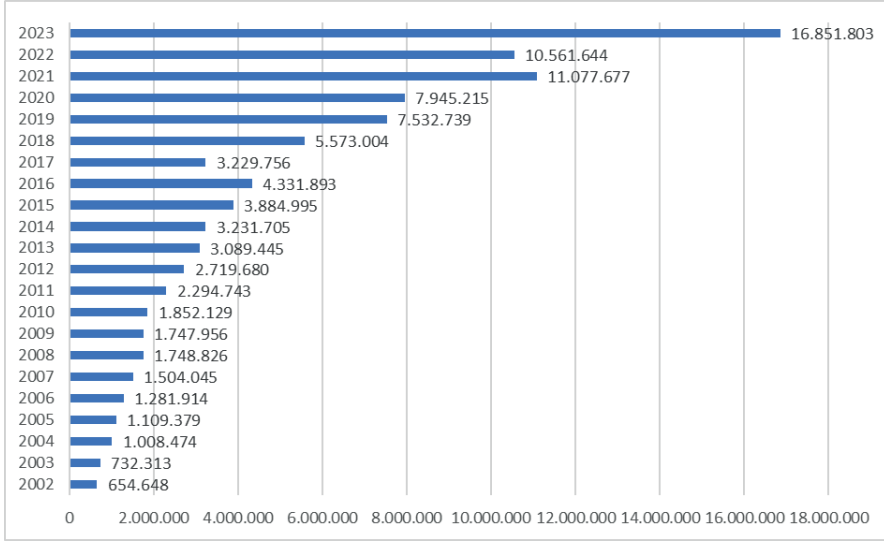
Şekil 13: 2002 - 2023 Yılları Rize İlinde Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıda Şekil 13'te 2002 - 2023 yılları Rize ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarları görülmektedir. ÇAYKUR Rize ilinde 531 (Bin da) tarım alanında yetiştirilen yaş çay yapraklarını 36 çay fabrikasında işlemektedir. Tablo 3'e göre 2018 yılı ve sonrasında Rize ilinde çay tarımına ayrılan alan artış göstermektedir. Bu nedenle 2018 yılı ve sonrasında Rize ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarlarının artış gösterdiği söylenebilir. 2022 yılında 2021 yılına göre 2 (Bin da) çay tarımı alanının artışı nedeniyle 2022 yılındaki yaş çay yaprağı üretimindeki düşüşe rağmen Rize'de satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarlarında bir azalma olmadığı söylenebilir. Ayrıca yaş çay fiyatının (kg) arttığı ve ÇAYKUR'un 2022 yılında yaş çay yaprağı üretiminden aldığı paydaki azalmadan etkilenmediği de göz önünde bulundurulmalıdır.

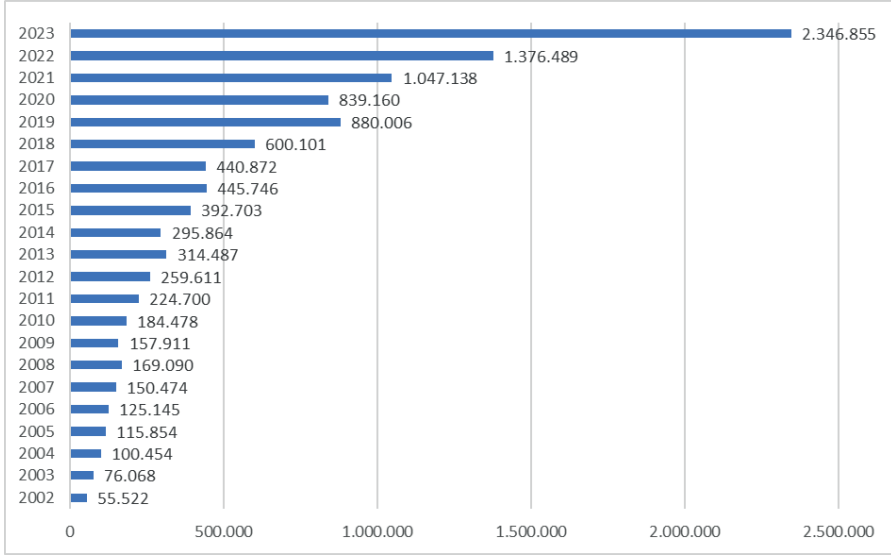
Şekil 14: 2002 - 2023 Yılları Trabzon İlinde Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıda Şekil 14'te 2002 - 2023 yılları Trabzon ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarları görülmektedir. ÇAYKUR Trabzon ilinde 152 (Bin da) tarım alanında yetiştirilen yaş çay yapraklarını 8 çay fabrikasında işlemektedir. Tablo 3'e göre 2018 yılı ve sonrasında Trabzon ilinde çay tarımına ayrılan alan artış göstermektedir. Bununla birlikte 2022 yılında çay tarımına ayrılan alan 2021 yılına göre daha fazla olmasına ve 2022 yılı yaş çay fiyatı (kg) 2021 yılına göre daha fazla olmasına rağmen satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarları arasında 516.033 TL fark bulunmaktadır. Bunun nedeninin kamu ve özel sektör yaş çay yaprağı üretiminden (ton) aldıkları paydaki değişim veya buradaki 8 fabrikanın yaş çay yaprağı üretim kapasitesindeki değişikliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun bir diğer nedeni 2022 yılında yaş çay yaprağı üretiminin önceki ve sonraki yıllara göre azalma meydana gelmiş olması olabilir.

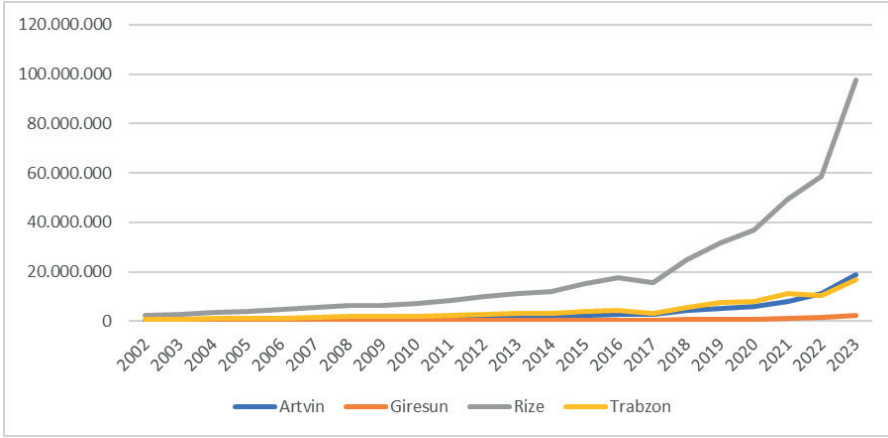
Şekil 15: 2002 - 2023 Yılları Giresun İlinde Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yukarıda Şekil 15'de 2002 - 2023 yılları Giresun ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarları görülmektedir. ÇAYKUR Giresun ilinde 17 (Bin da) tarım alanında yetiştirilen yaş çay yapraklarını 1 çay fabrikasında işlemektedir. Tablo 3'e göre 2021 yılı sonrasında Giresun ilinde çay tarımına ayrılan alan artış göstermektedir. Giresun ilinde 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında çay tarımına ayrılan alan aynı olmasına rağmen satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintileri değişiklik göstermektedir. Bu durumun nedeninin kamu ve özel sektör yaş çay yaprağı üretiminden (ton) aldıkları paydan veya buradaki 1 fabrikanın yaş çay yaprağı üretim kapasitesindeki değişikliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. 2022 yılında önceki ve sonraki yıllara göre toplam yaş çay yaprağı üretimi azalmış olmasına rağmen Giresun ilinde satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintisi tutarlarında bir azalma görülmemektedir. Bu durumun nedeni olarak 2022 yılında Giresun ilinde çay tarımına ayrılan alanın artmış olması gösterilebilir.

Şekil 16: 2002 - 2023 Yılları İllere Göre Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Stopaj Kesintisi Tutarları

Kaynak: ÇAYKUR'dan alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Yaş çay üretimi ve buna bağlı olarak stopaj kesintileri iklim koşullarından, küresel ısınmadan ve çay tarım alanının büyüklüğünden etkilenmektedir. Öyle ki çay tarım alanı büyüdükçe tarımdan elde edilen verimin düştüğü, küçük üreticilerin çay tarımından daha çok verim elde ettiği bilinmektedir (Aksoylu, 2023: 148). Çay tarım alanı artsa bile yaş çay yaprağı üretimi azalmasına 2022 yılı en güzel örnektir. Aynı zamanda 2022 yılında çay tarımında eksik istihdam varlığı araştırılmaya muhtaçtır.

Ülke ekonomileri için tarım sektörü temel sektörlerden biri olup, GSMH, ödemeler dengesi, nüfus ve istihdam gibi değişkenleri etkilemektedir. Bunun ötesinde tarım sektöründe elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi vergilemede adaletin sağlanması açısından önemlidir (Ay, 2025: 665). Bu bağlamda Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin vergilemede adalet sağlanması için önemli olduğu söylenebilir. Doğu Karadeniz Bölgesinde özellikle Rize'de önemli ve tamamlayıcı bir gelir kaynağı olan bu zirai gelirin vergilendirilmesi, müstahsillerin gelirlerinden yapacakları tasarrufları azaltsa da ilde ve çevresinde vergilemede adaletin sağlanmasına ve gelir adaletsizliğinin azaltılmasına hizmet etmektedir.

Stopaj kamu gelirlerinin güvence altına alınması yönünden önemlidir. Çay tarım sektöründe gelir elde edenlerin eğitim durumlarının lise ve öncesine döneme ait olduğu, üreticilerin çoğunun emekli, ev hanımı ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar olduğu (Aksoylu, 2023: 137) göz önünde bulundurulduğunda stopaj, vergi gelirlerinin tahsilatını kolaylaştırmakta ve maliyetini azaltmaktadır. Stopaj usulünün uygulanmadığının varsayıldığı

durumda, mükelleflerin yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmeleri (Tunçer, 2002: 109-112), güçleşir böylelikle vergi uyumu azalır. Antalya ilinde yapılan bir araştırmada (Demir ve Kaya, 2017: 138) çiftçilerin %80'inin, vergi yükleri diğer mükelleflere kıyasla görece düşük olmasına rağmen, vergi oranlarının ve vergi yüklerinin ağır olduğunu beyan etmektedir. Bu durum çay sektöründe zirai kazançların vergilendirilmesinin stopaj usulüne göre yapılmasının önemini somut olarak göstermektedir.

Sonuç

Roma hukukunda çiftçiler için düzenlenen yasalar çiftçilerin vergi ile ilgili yaşanan sorunlarına çözüm sunmaktadır. Buna göre tarım topluluklarının oluşmasını tarımın vergilendirilmesi takip etmektedir. 1760'lı yıllarda çayın çiftçiler tarafından üretilip satılması aşamasında tahsil edilen vergiden ziyade ticari bir mal olarak ihraç ve ithali durumunda vergilendirilmesinin konu edildiği bilinmektedir. Ülkemizde 1960'lı yıllardan itibaren çay çiftçileri vergilendirilmektedir. GVK'ye göre Türkiye çay sektöründe çiftçilere yönelik gelir vergisi uygulamasında stopaj usulü temel vergileme usulü olarak belirlenmiştir.

Çay yetiştirilen ülkeler Uzak Doğu, Afrika, Yakın Doğu, Latin Amerika, Karayipler, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Okyanusya olmak üzere 7 ülke grubunda toplanmaktadır. Türkiye yakın doğu ülke grubunda yer almaktadır (FAO, 2024). Türkiye nispeten çay üretimi ve çay ihracatı olan ve/veya dünya çay kültürü için büyük öneme sahip ülkeler grubunda yer almaktadır. 2022 yılı için sırasıyla en çok çay üretiminin yapıldığı ülkeler Hindistan, Kenya, Çin, Sri Lanka, Türkiye ve Endonezya'dır. Dünyada en büyük onuncu tarım ülkesi (İstikbal, 2022: 21) olan Türkiye'de çay üretici sayısı 2001 yılına kıyasla 2023 yılında 1.000 kişiden fazla artış göstermektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılan çay üretimi 2022 yılı için Türkiye'yi en çok çay üretimi yapılan beşinci ülke konumuna getirmektedir (FAO, 2024).

Tarım sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesinti tutarları ve özellikle Türkiye çay sektöründe ÇAYKUR satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintileri ile ilgili hazırlanan bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin 2001-2023 dönemindeki gelişimini görmek amaçlanmaktadır. ÇAYKUR tüzel kişiliğe sahip Türkiye çay sektörünün en büyük ve lider kuruluşudur. Bölgede üretilen yaş çayın yaklaşık %55-60'ını ÇAYKUR satın almaktadır. ÇAYKUR çay üretiminde rolü olan hem sektör hem de bölgedeki en önemli aktördür. Çalışmada ilgili dönemde ÇAYKUR tarafından yapılan stopaj kesintileri analiz edilmektedir.

Çay tarım alanları miras yoluyla sürekli bölünmekte ve bu durum sektörde gelir vergisi uygulamasında ağırlıkla stopaj usulünün kullanılmasına neden olmaktadır. Stopaj kesinti tutarları, çay tarımına ayrılan alan artışı, yaş çay kg fiyatı ve küresel ısınma gibi olgulardan etkilenmektedir.

Verilerin analiz sonuçlarına göre ÇAYKUR ilgili dönemde 49 fabrikada 2007-2023 yıllarında 11.265.775 ton yaş çay hammadde alımı, çiftçilere 29.282.294.475 TL brüt ödeme ve çiftçiler adına 585.647.657 TL stopaj kesintisi gerçekleştirmiştir. Çay üretiminin yıllar itibariyle dalgalanma gösterdiği nihai olarak 2001-2023 döneminde özellikle 2004 yılı sonrası artış göstermektedir. Çay tarımında istihdamın azalmadığı, tersine artış gösterdiği söylenebilir. Çay tarımına ayrılan arazi artışı, yaş çay üretim miktarını artıran yekpare bir unsur değildir. Yaş çay üretim miktarı hasat yöntemi, hasatı yapan kişi, bakım ve en önemlisi küresel iklim krizi gibi bir dizi unsurdan etkilenmektedir. 2022 yılı bu durum için en güzel örneği teşkil etmektedir.

Ülke ekonomileri için tarım sektörü temel sektörlerden biri olup, GSMH, ödemeler dengesi, nüfus ve istihdam gibi değişkenleri etkilemektedir. Bunun ötesinde tarım sektöründe elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi vergilemede adaletin sağlanması açısından önemlidir (Ay, 2025: 665). Bu bağlamda Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan stopaj kesintilerinin vergilemede adalet sağlanması için önemli görülmektedir.

Stopaj kamu gelirlerinin güvence altına alınması yönünden önemlidir. Tarım sektöründe gelir elde edenlerin temel yeteneklerden neredeyse yoksun oldukları göz önünde bulundurulduğunda stopaj usulü, vergi gelirlerinin tahsilatını kolaylaştırmakta ve maliyetini azaltmaktadır. Stopaj usulünün uygulanmadığının varsayıldığı durumda, bazı çalışmalar mükelleflerin vergi uyumlarının azalabileceğini, çiftçilerin vergi yüklerinin diğer mükelleflere kıyasla görece düşük olmasına rağmen, vergi oranlarının ve vergi yüklerinin ağır olduğunu düşünmelerine neden olacağını ortaya koymaktadır. Bu durum çay sektöründe zirai kazançların stopaj usulüne göre yapılmasının vergi uyumu için önemini somut olarak göstermektedir.

Kaynaklar

- Aksoyly, D. (2023). Mevsimlik Tarım İşlerinde Üreticilerin Ve İşçilerin Karşılaştığı Sorunlar: Çay Tarımı Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Pamukkale Üniversitesi.
- Arıman, Y. (2025). Türkiye Çay Sektöründe 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintileri. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(3), 1147-1167. <https://doi.org/10.30586/pek.1587349>
- Arpacı, A. Ö. (2023). Zirai Ürün Alımı Nedeniyle Yapılan Tevkifatlarda Mütelsil Sorumluluk Mahsup ve İade. *E-Yaklaşım*. 367. <https://yaklasim.com/yaklasim-dergisi/2023-yaklasim-dergisi/zirai-urun-alimi-nedeniyle-yapilan-tevkifatlarda-mutelsil-sorumluluk-mahsup-ve-iaade/>
- Ay, Ş. (2025). Türkiye’de Tarım Sektörünün Vergi Geçmişi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2), 664-674. doi:10.33206/mjss.1589558
- ÇAYKUR (2019). Sektörel Raporlar- 2019 Yılı Çay Sektörü Raporu, Rize. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/YayinDetay.aspx?ItemType=5&ItemId=721>
- ÇAYKUR (2024). Ürünler. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Detay/UrunDetay.aspx?ItemId=1>
- ÇAYKUR (2025a). Hakkımızda. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx>
- ÇAYKUR (2025b), Faaliyet Raporları. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/FaaliyetRaporlari.aspx>
- Farrand, M. (1898). The Taxation of Tea, 1767-1773. *The American Historical Review*, 3(2), 266-269. <https://doi.org/10.2307/1832503>
- Gelir Vergisi Kanunu (GVK), No. 193, (1960). <https://www.gib.gov.tr/mevzuat/kanun/433>
- Michigan Law Review, Recent Important Decisions, 17 MICH. L. REV. 269 (1919).
- Mylin, A. (2012). Reading the Leaves: Tea and American Colonial Identity, 1765-1775, Honors Projects and Presentations: Undergraduate. 142. <https://mosaic.messiah.edu/honors/142>
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2010). *Vergi Hukuku*, Türhan Kitabevi, Ankara.
- Rize Ziraat Odası (RZO) (2015). Çay Bitkisinin Özellikleri. <https://rizeziraatodasi.com/cay-bitkisinin-ozellikleri/>.
- Türk Çayı (2025). Yıllar itibariyle Yaş Çay Kg Fiyatları (2001-2025) <https://www.turkcai.com/html/YillaritibariyleYasCayKgFiyatlari.html>
- Bulut, G. (1996). Türk Vergi Sisteminde Kaynakta Kesme (Stopaj) Yoluyla Vergi Tahsilatı ve Etkinliği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Erdoğan, M. (2012). Türkiye’de Tarımın Vergilendirilmesi ve Kalkınma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4).
- Ensen, İ. (1997). Ziraî Ürün Alımlarındaki Mütessesil Sorumluluk Uygulaması Ve Düzenlenecek Vergi İnceleme Raporlarında Uyulacak Esaslar. *Vergi Denetmenleri Derneği*. 30. 69-72.
- FAO (2024). Current Global Market Situation and Medium-Term Outlook/Committee on Commodity Problems, <https://www.fao.org/markets-and-trade/commodities/tea/teaig25/en/>.
- Hayran, S. (2012). Ziraî Kazançların Vergilendirilmesi ve Tarım İşletmeciliği Açısından Bir Değerlendirme. *Ziraat Mühendisliği* (358), 10-13.
- Hayran, S. (2013). Türkiye’de tarım kesiminin vergilendirilmesi. *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 6972. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/89221>.
- Hiçşasmaz, M. (1957). Ziraî Kazançların Vergilendirilmesi Meselesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 12(02). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000320
- İstikbal, D. (2022). Küresel Trendler Çerçevesinde Türkiye Tarımının Gelişimi ve Gelecek Vizyonu, SETA Yayınları, Mayıs, 374.
- İnal, R. (2021). Tea Farming Industry in Turkey and Social Economic History 1920-1960, *Alternatif Politika*, 13 (2): 351-370 <https://doi.org/10.53376/ap.2021.12>
- İnal, R. ve Saraçoğlu, C. (2022). The Making of Citizenship Via Tea Production: State-Sponsored Economic Growth, Nationalism and State in Turkey, *Nations and Nationalism*. 28:1444–1458. DOI: 10.1111/nana.12858
- İnci, İ. (2009). 1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 11(1), 109-130. http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2009_1/2009-I-M-7.pdf.
- Jolliffe, L. (2007). “Connecting Tea and Tourism”. In *Tea and Tourism: Tourists, Traditions and Transformations*. Ed.: Lee Jolliffe, Clevedon Channel View Publications, 3-20.
- Karlsson, B. G. (2022). The Imperial Weight of Tea: on The Politics of Plants, Plantations and Science, *Geoforum*, 130, 105–114.
- Kazgan, H. (1952). Türkiye’de Ziraî Kazançların Vergilendirilmesi ve Verginin Mevzuu Meselesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14(1-4), 178.
- Kichko, K. (2019). The Thirst for Tea: An Examination of Tea Smuggling in England During the Long Eighteenth Century. *Constellations*, 10(2). <https://doi.org/10.29173/cons.29365>
- Koçak, T. (2021). Roma Hukukunda Çiftçi Yasaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*. 31, 197-208.

- Koday, S. (2000). Türkiye’de Çay Tarım Alanlarının Dağılışı ve Çay Üretimimizdeki Gelişmeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 321-346.
- Kalkınma Atölyesi (2020). Türkiye’de Çay Üretimi, <https://www.ka.org.tr/publications>
- Özcan, B. (2023). Türkiye’de Zirai Kazançların Vergilendirilmesinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Rize Ticaret Borsası (2018). Çay Üretim Rekabet Stratejisi Ve Yol Haritası. <https://www.rtb.org.tr/tr/caymer-cay-sektoru-raporlari>
- Rocha Tea. Dünyadaki Önemli Çay Bölgeleri. <https://rocha.com.tr/dunyadaki-onemli-cay-bolgeleri/>
- Sağ, E. (2024). Zirai Kazançların Vergilendirilmesi: Türkiye İle Seçilmiş Ülkeler Arasında Karşılaştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Saklı, A.R. (2004). Çay Sektöründe Sorunlar ve Çözüme Yönelik Model Araştırmaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.
- Taşdelen, A. (2010). Hukukî açıdan zirai kazançların vergilendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 137-144. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/18033>.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2024), <https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyle-tahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019>
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) (2023), Ürün Raporu ÇAY 2023, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2023%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/%C3%87ay%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202023-383%20TEPGE.pdf>
- Tabar, Ç. (2023). “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi”. *International Journal of Public Finance*. 8(1), 67-84. <https://doi.org/10.30927/ijpf.1145774>
- Tunçer, M. (2002), Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107-128.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2025). İstatistiksel Tablolar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Tarim-111>
- Book Ngram Viewer. Taxation of Tea, https://books.google.com/ngrams/graph?content=taxation+of+tea&year_start=1800&year_end=2019&corpus=en-2019&smoothing=3
- World Development Indicators (2024). Agricultural Land (% of land area), Agricultural Land (sq. km) <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Zihnioglu, A. (2010). *Bir Yeşilin Peşinde*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları/
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. Ankara.